

ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Hagerupsgården

Rådstuplassen 9

Innhold

1 Innledning.....	2
2 Sammendrag	4
3 Vernestatus - sentrale begreper.....	5
4 Områdets historie og områdebeskrivelse	6
5 Bygningen	8
5.1 Realia	9
5.2 Bygningshistorie	10
5.3 Bygningsbeskrivelse.....	13
5.3.1 Konstruksjon.....	13
5.3.2 Fasader	14
5.3.3 Interiør/planløsning.....	16
5.3.4 Uteområde	19
6 Verneverdier og anbefalinger.....	20
7 Kilder.....	22
8 Vedlegg	22

1 Innledning

Historisk har offentlige byggeri ofte vært påkostet og prestisjetungt, kjennetegnet ved solide og varige materialer og høy arkitektonisk kvalitet. Tidligere privateide bygninger, også disse av svært høy kvalitet, har av ulike årsaker kommet i offentlig eie. Slik har kvalitet og historie sammen ført til at Bergen kommune nå eier en rekke bygninger med høy kulturhistorisk verdi.

Bergen kommune, ved Etat for bygg og eiendom, har satt i gang et omfattende arbeid for å få oversikt over vedlikeholdsbehovet og tilstanden på de kommunale bygningene, og iverksetter tiltak med sikte på å oppnå et alminnelig vedlikeholds nivå for alle eiendommene. For de verneverdige bygningene er dette også i tråd med nasjonale målsettinger for kulturminneforvaltningen. Et godt vedlikeholds nivå sikrer bevaringsverdier og fører samtidig til reduksjon i behovet for omfattende reparasjonstiltak. Dette betyr også at originalmaterialer og bygningsdeler i større grad kan bevares, fremfor å skiftes ut, og er derfor et godt kulturminnevern.

Våren 2015 har Byantikvaren dokumentert 32 kommunale bygninger med kulturhistorisk verdi. Bygningene har ulikt formelt vern. Dette skyldes flere forhold. De dokumenterte bygningene er likevel alle definert som verneverdige bygninger av Byantikvaren og bør forvaltes som det. Bygningene er i kategoriene barnehager, kulturbygg og administrasjonsbygg. Listen dekker ikke alle de kommunalt eide bygningene i disse kategoriene. Noen bygninger og bygningskompleks er nylig istandsatt, eller er under istandsetting, og faller derfor utenfor dette kartleggingsprosjektet. I samråd med Byantikvaren, har Etat for bygg og eiendom valgt ut bygningene med verneverdi innenfor de tre kategoriene og gitt Byantikvaren i oppdrag å lage enkle kulturhistoriske rapporter for disse. Rapportene inngår i eiendomsdatabasen for kommunale bygninger og som bakgrunnsmateriale for tilstandskartlegging av disse bygningene. Den bygg- og branntekniske tilstandskartleggingen er utført av eksterne konsulenter på oppdrag, med utgangspunkt i standard for tilstandskartlegging av verneverdige og fredete bygninger, og har gått parallelt med dokumentasjonsarbeidet. Innenfor tilgjengelig kapasitet og anledning, har Byantikvaren deltatt på en rekke av tilstandskartleggingene for å kunne bistå med informasjon og konkrete kulturminnefaglige råd vedrørende anbefaling av tiltak for brannsikring og vedlikehold.

Eiendommene representerer en bygningskatt for fellesskapet og viser hele spennet mellom internasjonale ikon og mer anonyme og tidstypiske bygninger, alle uttrykk for idealer og strømninger i sin samtid. I dokumentasjonsarbeidet Byantikvaren her har gjort for et stort antall bygninger, har det ikke vært mulig med grundige analyser eller kildesøk. Bestillingen har vært enkle rapporter som kan danne et bilde av de kulturhistoriske verdiene knyttet til den enkelte

bygningen, som et «føre var» ved planlegging og gjennomføring av tiltak. De kulturhistoriske rapportene er derfor ikke uttømmende for de enkelte bygningene, men baseres på tilgjengelige digitaliserte kilder, egne arkiver, litteratur, fagkunnskap og faglige vurderinger. Det er ikke gjort fysiske arkivøk i offentlige arkiv, og heller ikke bygningsarkeologiske undersøkelser. Det må derfor tas høyde for eventuelle feilkilder. En grundigere analyse kan være nødvendig dersom det skal gjøres mer omfattende tiltak på enkeltbygninger. Gjennom arbeidet har Byantikvaren fått god kjennskap til de enkelte bygningene. Rapportene gir noen overordnede anbefalinger og råd for hvordan de kulturhistoriske verdiene best kan ivaretas i hver enkelt bygning. Uten at konkrete tiltak er planlagt, er det likevel vanskelig å gi noe annet enn mer generelle anbefalinger basert på verneverdiene som beskrives. Vi vil derfor understreke at Byantikvaren gjerne bistår med råd når konkrete tiltak skal gjennomføres, slik at man sammen kan finne gode løsninger for både bruk, drift og vern. Vi vil i denne anledning også peke på Riksantikvarens veiledere som nyttige kilder til informasjon av mer bygningsteknisk karakter (Se <http://www.ra.no/Veiledning>).

Følgende 32 bygninger er inkludert i dette dokumentasjonsprosjektet:

Barnehager	Administrasjonsbygg	Kulturbygg
Kalfarveien barnehage	Kommunehuset i Arna	Barnas Kulturhus
Kalmargaten barnehage	Kommunehuset i Eidsvåg	Ungdommens Hus
Nordnes bydelshus-Klosteret bhg	Kommunehuset på Nesttun	Danckert Krohn seniorsenter
Rosetårnet barnehage	Neumannsgt 1	Lysverksbygget (KODE 4)
Sletten barnehage	Strømgaten 10	Rasmus Meyers samlinger (KODE 3)
Indre Arna barnehage	Hagerupsgården	Gamle Norges Bank
Laksevåg barnehage	Gamle Brannstasjon	Latinskolen
Årstad Brannstasjon barnehage	Gamle Bergen Kretsfengsel	Schøtstuene
	Det gamle rådhus	Siljustøl
	Magistratbygningen	Troldhaugen
	Bergen rådhus	Landås hovedgård
	Manufakturhuset	
	Gamle Tinghus	

En god bruk hvor kulturminneverdiene legger premisser, er også et godt langsiktig vern av bygningene. På den annen side, vil også de kulturhistoriske verdiene i bygningene gi kvaliteter til den daglige bruken.

Rapportenes oppbygning er lik og basert på våre erfaringer med tidligere kulturhistoriske rapporter. Innledningsvis har de et sammendrag av rapporten, samt definisjon av sentrale fagbegreper. Dernest følger en kort områdebeskrivelse for å sette bygningene inn i en fysisk kontekst, før selve bygningen beskrives og settes i kulturhistorisk sammenheng. Rapportene avsluttes med en vurdering av verneverdier, faglige anbefalinger og kildeangivelser, samt eventuelt kartmateriale. Hvor omfattende de enkelte delene i rapportene er, vil avhenge av kildetilfang og betydning for forståelsen av den kulturhistoriske bygningen. En del fotomateriale er tatt med i rapportene som illustrasjoner. Vi har også et mer omfattende fotomateriale som vil gjøres tilgjengelig for Etat for bygg og eiendom.

Byantikvaren takker for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid i forvaltningen av disse bygningsskattene.

2 Sammendrag

Bygningen inngår i Rådhuskvartalet og har høy miljøverdi som del av Bergens historiske administrasjons- og justisentrum. Sammen med øvrige bygninger utgjør Hagerupsgården en 450-års lang tradisjon som byens administrasjons- og strafferettslige sentrum. Kvartalet består stort sett av fredede eller fredningsverdige bygninger. Hagerupsgården ble opprinnelig oppført som borgerhus oppført etter brannen i 1702, antakelig ca. 1703-05.

I norsk målestokk var Hagerupsgården et usedvanlig påkostet prosjekt, et arkitektonisk gjennomført bypalé i barokk. Grunnetasjen i den nordlige sidefløyen er en gammel steinkjeller, trolig fra 15-1600 tallet. Bygningen har vært igjennom flere ombygginger tilpasset ulik bruk. I dag benytter Bergen kommune bygningen som kontorlokaler.

Hagerupsgården er sårbar for endringer i konstruksjon, fasader og interiør, både med hensyn til uttrykk og originale bygningsdeler. Alle tiltak bør vurderes nøye opp mot verneverdi og autentisitet.

3 Vernestatus - sentrale begreper

Verneverdig: At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig/verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

Vernet: Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men "vernet" er egentlig en samlebetegnelse.

Fredet: Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for - kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet. Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder ("fornminner" fra før 1537, stående bygninger fra før 1650 samt sunkne skip og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

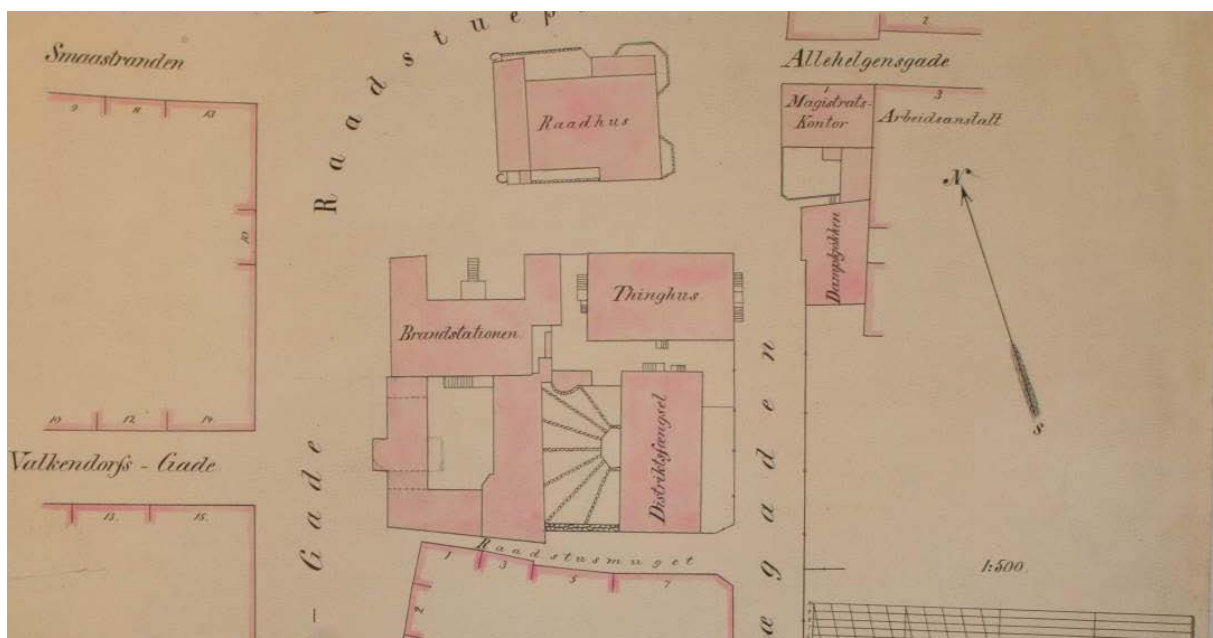
SEFRAK: SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen.

4 Områdets historie og områdebeskrivelse

Helt siden byens råd i 1560-årene tok i bruk Christoffer Valkendorfs privatbolig til rådhus, har det ligget offentlige institusjoner i dette området. Det er derfor et svært gammelt og velbevart administrasjons- og justisentrum som omtales, og bygningene i området består for en stor del av fredete og fredningsverdige bygninger.

I 1558 besørget Christoffer Valkendorf at byens torg ble flyttet til Vågsallmenning fra Nedre Korskirkeallmenning, der det var anlagt så sent som i 1470. Samtidig fikk han anlagt en "steinbro" over Vågsbunnens indre del, slik at trafikkavviklingen ble betraktelig forbedret. Dette er hvor dagens Domkirkegate går i dag. Til dette arbeidet ble det blant annet benyttet stein fra Allehelgenskirkens ruin like ved.

Sammen med byggingen av hans privatbolig, og det administrative sentrum som fra 1560-årene ble etablert på Rådhusplassen (nå Rådstuplassen), må dette sees som ledd i en bevisst byutviklingspolitikk. Plassen rundt rådhuset ble trolig steinlagt i 1555, noe som har vært med på å understreke plassens karakter som et offentlig byrom. Etter at Allehelgenskirken var falt i ruin ble kjelleren brukt som fangehull, noe som blant annet fremkommer på Scholeus-stikket fra ca 1580. Senere ble det det som i dag kjennes som Magistratbygningen, bygget her, på ruinene etter Allehelgenskirken. Deler av kirkens murverk finnes stadig i Magistratbygningen.

Figur 1. Situasjonsplan for Rådhuskvartalet fra 1887 (Kilde: Bergen byarkiv).

Mellom Rådhuset og Hagerupsgården stod en såkalt "kake", en stolpe med samme funksjon som en gapestokk. Her ble lovbrøyttere lenket fast for offentlig pisking (kakstrykning). Etter en større

brann i 1582 ble det anlagt allmenning fra Torget til Rådhuset, etter en omfattende reguleringsplan utarbeidet under ledelse av slottsherre Hans Lindenov. Allmenningen ble kalt Rådstuealmenning, i dag Vågsallmenning. Det er ikke kjent om det på denne tiden fantes et smug fra Torget til Strandsiden, eller om man måtte gå via Rådhusplassen. Korskirkeallmenningen var da etablert og fungerte som kommunikasjonsåre fra Bryggesiden til Torget.

Da det i 1660-årene ble anlagt en skikkelig ferdselsåre mellom Torget og Strandsiden, ble Rådhusplassen liggende nærmest i en bakevje, og plassen spilte neppe den rollen som naturlig samlingssted man hadde håpet på. Til dette kommer at både Domkirken og Torget lå for langt unna, ikke som etter kontinentalt mønster, - og slik det hadde vært på Breidaallmenning (Nikolaikirkealmenning), med markeds plass, kirke/katedral og byadministrasjon. Etter en brann i Vågsbunnen i 1623 ble garverivirksomheten tilvist til området nord for Lille Lungegårdsvann. Isaac van Geelkercks bykart fra 1646 antyder en mulig bebyggelsesstruktur her, mellom dagens hovedbrannstasjon og Kaigaten. På et kart fra like etter 1682, trolig tegnet av Anthony Coucheron, vises det tydelig at det var en bebyggelsesstruktur her.

Figur 2. Historisk foto av frontfasaden til Hagerupsgården, med Gamle rådhus i forgrunnen, i 1917 (Kilde: UBB-KK-0814_1917-20_K_Knudsen).

Figur 3. Inngangsfasaden til Hagerupsgården på 1920-tallet (Kilde: UBB-SO-0520_1920-24_Olai_Schumann_Olsen).

Reguleringsplanen fra 1855, som omfatter store deler av sentrum, medførte også endringer i gatenettet i dette området. Planen var drastisk og hadde, etter datidens planidéer, en moderne kvartalsstruktur som ideal. De eksisterende gateløp ble beholdt, men rettet ut og forlenget for å tilpasses den nye bystrukturen man ønsket. Resultatet ble at Christiesgate fikk dagens utforming med utgangspunkt i den nordre enden som var et gammelt gateløp. Planen innbefattet også en utvidelse og retting av Muségaten (nå Rådhusgaten) da bebyggelsen på vestsiden brant i 1855. Peter Motzfeldts gate og Kaigaten inngikk i 1855-planen, men ble først realisert flere år senere. De ubebygde plassene og kommunikasjonslinjene forteller om viktige deler av den historiske utviklingen i området. Samlet sett er dette viktige byområdet et kulturminnemiljø av nasjonal verdi.

5 Bygningen

5.1 Realia

Byggeår:	1703-1705 (ca)
Adresse:	Rådstuplassen 9
Gnr./Bnr.:	166/647
Bygningsnr.:	139857348
Plan-ID:	KPA planID 60910000, ikrafttrådt: 24.04.2013 KDP Sentrum planID 15780000, ikrafttrådt: 10.12.2001 ReguleringsplanID 6490000, ikrafttrådt: 28.06.1985
SEFRAK-ID:	1201-028-084
Askeladden-ID:	127060-3
Vernestatus:	Vedtaksfredet etter Bygningsfredningsloven av 1920. Vernedato: 23.04.1927, tinglyst: 27.05.1927. Rp: Spesialområde bevaring KPA: hensynssone Bevaring kulturmiljø jfr. retningslinje § 27.3.5 Båndlegging etter lov om kulturminner, Fredete bygg og anlegg, jfr. bestemmelsene § 27.4.3

Figur 4. Inngangsfasaden til Hagerupsgården i mellomkrigstiden (Kilde: Riksantikvarens arkiv).

5.2 Bygningshistorie

Rådstuplass 6, Hagerupsgården, eller Stiftsgården, er et fornemt borgerhus oppført etter brannen i 1702, antakelig ca. 1703-05. Det var bolig for en rekke stiftsamtmenn i perioden 1723-1785, derav navnet Stiftsgården. Navnet Hagerupsgården er etter Edvard Hagerup, også han stiftsamtmann, og eier av bygningen fra 1809 til sin død i 1853.

Byggherre i 1703 var generaltollforvalter Hans Schreuder, som på denne tiden var en av Bergens rikeste menn. Det hersker usikkerhet om hvem som var arkitekt og byggmester. Både Johan Conrad Ernst og Hans Martin Heintz nevnes i denne sammenheng, og var også begge aktive i Bergen på denne tiden. Heintz er av Schreuder omtalt som «Den kunsterfarne mester, byggmester og denne tids entrepreneur ved Bergens publique bygninger.» (kilde ukjent). Heintz kom til Bergen som assistent for Ernst, som dro tilbake til Danmark allerede i 1703. Heintz var steinhugger og murer og kom til Norge i 1682. Han arbeidet som steinhugger og murer ved en rekke festningsverk i 1680-90 årene, med portaler og dekorative murdelere som spesialfelt. Han satte også i stand en rekke kirker. I 1703 ble han kalt til Bergen for å bistå i gjenoppbyggingen etter den store bybrannen i 1702, og ble byens fremste byggmester. Hans oppgaver var først og fremst knyttet til ledelse av gjenoppbyggingen av viktige offentlige bygninger, men han har også hatt private oppdrag. De viktigste offentlige oppdragene var Domkirken, Korskirken og Bispegården. Hans største private oppdrag var nettopp generaltollforvalter Schreuders nye privatbolig på Rådhusplassen. Et palé etter kontinentalt mønster i et forenklet barokk stilspråk. Det er gjort antagelser om at italienske steinhuggere har bidratt, men også dette er usikkert. Med mye konflikter med murerlauget, ble Heintz bare få år i Bergen.

Schreuder hadde kjøpt eiendommen da han fremdeles var kammerherre/kammerråd, av enken til den tidligere byfogden Hans Smit. Schreuder var i en periode byens kanskje mest velstående borger og eide også flere andre eiendommer, deriblant Milde Hovedgård. Da huset hans på Rådstuplass brant i 1702, hadde han derfor midler til å bygge et både større og på alle måter flottere hus, på tross av de tap brannen hadde påført også ham. Han var på det tidspunkt også blitt generaltollforvalter, noe som også ga gode inntekter til ham personlig.

Schreuders nye palé skilte seg klart ut fra den alminnelige bebyggelse i Bergen i 1703. Det var svært få bolighus i mur, og ingen av slike dimensjoner eller uttrykk. En forklaring på det storslagne har vært nevnt knyttet til hans kones familieforbindelser til den danske adelen og Kongehuset. Det er også påpekt at et mulig forbilde kan ha vært grev Ahlefeldts Sorgenfri utenfor København. Også Menshikovpalasset i St.Petersburg er nevnt for sin likhet.

Sammenligningene kan virke noe søkt, og vitner trolig heller om at Hagerupsgården ble bygget i tråd med sterke felles europeiske stilidealer i tiden.

Schreuder ble arrestert i 1708 på grunn av uregelmessigheter ved tollregnskapene, og det ble tatt arrest i eiendommen, som slik kom i kong Frederik IVs eie fra 1716. Bygningen ble solgt på auksjon i 1723 fra kongen til stiftamtman Andreas Undal. Etter ham ble eiendommen etter tur eiet og bebodd av sju stiftamtmen frem til 1785.

Som Stiftamtmannsbolig tjente paléet ofte som representasjon ved kongelig besøk. I Stiftamtmanns Cicignons tid, skal Stiftsgården ha vært i sentrum for den dramatiske oppstanden i 1765, som var et resultat av tunge ekstraskatter som ble pålagt bøndene, og den relativt brutale innkrevningen som fant sted. Bøndene dro til byen for å protestere, og lynsjestemningen ble etter hvert så sterk at Cicignon så seg nødt til å love tilbakebetaling av skattepengene, av frykt for sitt eget liv. Oppstanden er senere betegnet som «Strilekrigen» og har sin 250 års markering i år.

I 1785 ble huset solgt til en borger, Hans Balchen, som drev gjestgiveri i bygningen. Allerede ti år etter solgte han den videre til en kaptein, før den ble hoffagent Jansons eiendom i 1805. Hoffagenten, som var gift med Danckert Krohns niese og således av «det gode selskap» blant byens velhavende, overdro eiendommen til datteren Ingeborg og svigersønnen Edvard Hagerup (1781-1853) i 1809. Året før, året Ingeborg og Edvard giftet seg, hadde han overdratt Landås Hovedgård til dem også. Han var for øvrig også eier av Damsgård Hovedgård, som han selv benyttet som sommerresidens.

Ingeborg og Edvard fikk åtte barn, hvorav datteren Gesine ble komponisten Edvard Hagerup Griegs mor, og sønnen Herman far til Nina Hagerup Grieg. Edvard Hagerup var amtmann for Søndre Bergenhus Amt fra 1822 og også for Nordre Bergenhus Amt fra 1831. Fra 1834 var han stiftsamtman frem til 1852, året før han døde. Hagerup var også stortingsmann. Han var førsterepresentant for Bergen på det overordentlige Storting mai-november 1814, og var også tilbudt regjeringsplass. Han var aktiv i Bergens sosiale og kulturelle liv, og en samfunnsstøtte. Edvard Hagerup er opphavet til navnet Hagerupsgården. Huset gjennomgikk en omfattende oppgradering/oppussing tidlig på 1800-tallet, trolig av Hagerup eller Janson selv. Både interiørene på Damsgård og Landås bærer fellestrekk med detaljer i Hagerupsgården.

Figur 5. Nordfasaden til Hagerupsgården mot Christies gate i mellomkrigstiden. Gamle Brannstasjon til høyre (Kilde: Riksantikvarens arkiv).

Hagerup sine arvinger solgte huset til Bergens børs- og handelskomité, som planla å rive bygningen og bygge børs på tomten. Det ble så solgt videre til kommunen i 1858 og fem år senere ble det tatt i bruk som brannstasjon. Bygningen fungerte som en del av brannstasjonen til 2007.

Hagen, som var en viktig del av bypaléet, ble i 1860-årene tatt i bruk som tomt for nytt fengsel og tinghus, og i 1880-årene ble husene på gårdsplassen på baksiden erstattet av en ny brannstasjon, i dag Gamle brannstasjon. Etter at brannvesenet flyttet til ny hovedbrannstasjon i 2007, har Hagerupsgården vært benyttet som kontorbygg av Bergen kommune.

5.3 Bygningsbeskrivelse

I norsk målestokk var det et usedvanlig påkostet prosjekt, et arkitektonisk gjennomført bypalé i barokken foretrukne grunnplan, med en hovedfløy og to fremskutte sidefløyer på hovedfasaden. Hovedinngangen er sentralt plassert og markert med klebersteinsportal og en bratt trapp opp fra bakkeplanet. Over inngangen er en sekundær bred ark som gjentar portalens motiv. På deler av hovedfløyen, ut mot baksiden og på en av sideveggene, er loftet bygget ut til en full 2. etasje. Bak huset lå tidligere en stor gårdsplass, omgitt av en murer og flere uthusbygninger, og på sørsiden lå en hage. I dag er bygningen omkranset av Gamle tinghus, Gamle brannstasjon, Christies gate og Rådstuplass. Schreuders bygning sies å ha vært forbilde for både Zander Kaas stiftelse, Danckert Krohns stiftelse og Lungegården.

Figur 6. Frontfasaden til Hagerupsgården mot Rådstuplass (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.1 Konstruksjon

Hagerupsgården er en murbygning med en hovedfløy og to sidefløyer. Mens grunnmuren er i gråstein med tegl som pinningsstein, er hovedetasjen i teglstein. Begge deler er pusset med kalkpuss og senere sementpuss (som nå fjernes). Fasadene har opprinnelig hatt kalkmaling. Undersøkelser i de pågående istandsettingsarbeider viser at pussene har hatt en relativt grov struktur. Portalen er i kleberstein. Bygningen har sperretak, med sutak og glasserte sorte teglpanner.

5.3.2 Fasader

Med de to fremskutte sidefløyene, og det sentrerte inngangspartiet, følger hovedfasaden barokkens ideal om symmetri og markering av bygningens sentralakse. Portalen er enkel, nærmest klassisistisk, med klebersteinsomramning i dørsmylet og en enkel tempelfront over, ganske langt fra det som forbindes med barokkens mer svulstige former. Arken over inngangen er en senere påbygning, som gjentar portalens hovedform.

Grunnmuren i den nordlige sidefløyen skjuler en gammel steinkjeller, trolig fra 15-1600 tallet. Grunnmuren, eller kjelleretasjen, er i utgangspunktet lukket, bortsett fra noen glugger på nordre langside, som trolig er originale. Øvrige kjellervinduer er trolig sekundære, i hvert fall på hovedfasaden. Bygningens hovedetasje ligger hevet $\frac{3}{4}$ etasje over bakkeplanet. Den har enkle symmetriske fasader med lisener plassert relativt tett i en jevn rytme, med grovpussede pussflater med vindusfelt mellom. Hvorvidt dette er bærende pilastre, eller mer dekorative lisener, er litt usikkert. Trolig er det de i hovedsak dekorative. De fremstår nærmest som et dypt relieff i veggflaten og er uten dekor utover en meget enkel dorisk kapitél. Over lisenene er en smal dekorativ arkitrav som løper langs hele fasaden.

Over den høye hovedetasjen er et valmet tak med karakteristisk svai ved gesimsen. Taket er tekket med sortglasserte teglpanner. Bygningen er i hovedtrekk lite endret. Vi kjenner for øvrig ikke til hvilke endringer bygningen har gått gjennom sine første hundre år, men mange bygningsmessige spor viser at det har vært foretatt store endringer de første tiår av 1800-tallet, trolig i forbindelse med at Hagerup overtok i 1809. Fremtidige bygningsarkeologiske undersøkelser vil også kunne avdekke om det er spor etter tidligere faser i bygningens historie. Blant annet viser undersøkelser som gjøres nå at bygningen har hatt ulike fargesetting gjennom historien. En tidlig fase kan tyde på en lys grågrønn kalkmaling med teglsteinsrøde pilastre, mens tydelig spor viser at fasaden på et tidspunkt har hatt to ulike gulfarger, også disse kalkmaling. Vinduene er skiftet en gang i første halvdel av 1800-tallet til store empire-vinduer; to-rams trefags vinduer. De har senere fått varevindu på innsiden, trolig på 1920-tallet. Øverst i midtarken er det lite ovalt vindu.

Figur 7. Detalj fra døren i hovedportalen (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 8. Hovedetasjen har lisener mellom hvert vindusfag (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 9. Hovedportalen med trekantgavl over (Foto: Byantikvaren 2015).

Den gamle hovedbrannstasjonen er bygget inntil bakfasaden på begge sider, og midtpartiet vender ut mot gårdsrommet til denne. Her er en murt trapp opp til en plattform båret av en støpejernsøyle, og med et bislag med liggende panel og takterrasse på. Veggflatene og frisen er hvite, mens sokkeletasjen, lisener, arkitrav, gesims og vindu er malt i forskjellige grønne og grågrønne nyanser. Døren i hovedportalen er skarpt grønn.

Figur 10. Vinduene i hovedetasjen er empire-vinduer fra første halvdel av 1800-tallet (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.3 Interiør/planløsning

Vi vet som sagt lite om bygningens tidlige historie, men tidlig på 1800-tallet, trolig i forbindelse med at Hagerup overtok i 1809, har det skjedd omfattende endringer i interiøret. Adkomsten er en stor hall med romsuitoer på hver side og mot bakplassen.

Figur 11. Inngangspartiet i hovedetasjen, ombygget i 1810 i rik empirestil, trolig med overflatene rehabilitert på 1920-tallet (Foto: Byantikvaren 2015).

Planløsningen er ikke symmetrisk, men begge de to sidefløyene består av store rom med forseggjorte detaljer. Mot syd fra inngangshallen er to store stuer med dobbeldør gjennom, dernest sekundært rom mot syd før en bakgang med adkomst til stuen i sidefløyen. Mot nord er en rekke med flere små rom og et tilsvarende stort rom i sidefløyen. Dette var i brannstasjonens historie brannsjefens kontor, oppusset i 1996. Overflater er stort sett av nyere dato, mens dører, belistning og bygningsdetaljer kan være fra Hagerups tid. Inngangshallen skal visstnok ha blitt oppusset på 1920-tallet med ny brystning og veggtrekk, men også her er dører, trapp og vinduer trolig fra tidlig 1800-tall. Flere taklister i hovedetasjen kan være beholdt fra 1700-tallet. Sokkeletasjen er preget av ombygginger fra 1800-tallet, men med mange detaljer som trolig er eldre, blant annet enkelte dører, takpanel og kvaderpussete vegger. I den ene sidefløyen er det en kjeller med tønnehvelv, jerndør og luker. Store deler av loftsetasjen er et resultat av påbygging fra 1890-årene med datidens rominndeling, dører og listverk. Mye av dette ble avdekket under en enkel istandsetting til kontorformål i 2008.

Figur 12. Hovedtrapp til andre etasje fra tidlig 1800-tallet (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 13. Empire-dør inn til søndre sidefløy (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 14. Innebygde vindusskoder, trolig fra tidlig 1800-tallet (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 15. Det ble gjort en del endringer da Hagerupsgården ble brannstasjon. Gangen i overetasjen, med interiør fra siste del av 1800-tallet (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 16. Sal mot sør fra inngangshall, med stor hengslet dør til innen forliggende salong (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 17. Loft i søndre sidefløy (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 18. Ovnsnisje. Loft, søndre sidefløy (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.4 Uteområde

Trappen, flankert av to store trær og forhagen, som omslutes av de tre bygningsfløyene, utgjør en integrert del av anlegget. Det er med på å styrke sentralperspektivet, som er en viktig kvalitet ved barokkens formspråk og må ivaretas.

Foran bygningen ligger Rådstuplass med Det gamle rådhus sentralt plassert. De ubebygde plassene og kommunikasjonslinjene mellom bygningene i Rådhuskvartalet forteller om den historiske utviklingen i området. Samlet sett er dette byområdet et kulturminnemiljø av nasjonal verdi.

Figur 19. Bergens historiske administrasjons- og justisentrum: Rådstuplass med Gamle rådhus, Gamle tinghus, Hagerupsgården og den gamle hovedbrannstasjonen. Dagens rådhus ruver i bakgrunnen (Foto: Byantikvaren 2015).

6 Verneverdier og anbefalinger

Hagerupsgården ble oppført like etter bybrannen i 1702, og har høy arkitekturhistorisk og arkitektonisk verdi som fornemt borgerhus, senere ominnredet til administrasjonsbygning. Bygningen er sjelden og har høy grad av autenticitet i fasader og konstruksjon. Den har bevart mye av originalt fastinventar som listverk og dører, noe som forsterker disse verdiene.

Hagerupsgården har også sosialhistorisk og samfunnshistorisk verdi og vitner om både politiske, administrative forhold og hendelser og er samtidig et uttrykk for det rike borgerskaps- og embetsmannsmiljøets europeiske idealer og deres sosiale status i bysamfunnet. Hagerupsgården ble, sammen med Magistratbygningen og Gamle Rådhus, fredet i april 1927 som kulturminne med nasjonal verdi.

Bygningen inngår i Rådhuskvartalet og har høy miljøverdi som del av Bergens historiske administrasjons- og justisentrum. Sammen med øvrige bygninger utgjør Hagerupsgården en 450-års lang tradisjon som byens administrasjons- og strafferettslige sentrum, noe som er unikt i norsk målestokk. Også bygningene i kvartalet som ikke er fredet, representerer nasjonale kulturminneverdier.

Anbefalinger

Hagerupsgården er et viktig signalbygg og kulturhistorisk svært verdifullt bygg. Anlegget er sårbart for endringer i konstruksjon, fasader og interiør, både med hensyn til uttrykk og originale bygningsdeler. Alle tiltak bør vurderes nøye opp mot verneverdi, autenticitet og mulig dokumentasjon.

Hagerupsgården er fredet etter Kulturminneloven (vedtaksfredet: 23. april 1927). Fredning innebærer at det ikke er lov å gjøre inngrep utover alminnelig vedlikehold, eller det som nevnes som tillatt i fredningsbestemmelsene, uten å søke om dispensasjon fra fredningen i henhold til §15a i Kulturminneloven. Det gjelder spesielle retningslinjer for endringer som er kommet til etter fredningstidspunktet. Søknaden skal rettes til kulturminnemyndighetene, men praksis har vært at dette gjøres i samråd med Byantikvaren for fredete kommunale eiendommer. Vi anbefaler at denne praksisen videreføres.

Bygningen ligger innenfor fredet bygrunn- Middelalderbyen Bergen (Id.:89049)¹:

Jfr. Kommuneplanens bestemmelse pkt. 27.4.3 Båndlegging etter lov om kulturminner, er det meldeplikt til Riksantikvaren, jamfør Kulturminneloven. Innenfor fredet bygrunn kreves det særskilt tillatelse fra riksantikvaren for følgende tiltak:

¹ *Askeladden*, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

- Inngrep i bakken (for eksempel graving eller treplanting)
- Tiltak som kan endre grunnvannsnivået
- Tiltak som kan virke skjemmende på middelalderbygg eller automatisk fredete kulturminner
- Endringer i den middelalderske gatestruktur eller sperring av siktlinjer mot sjøen

7 Kilder

- Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden: <https://askeladden.ra.no>
- Universitetet i Bergen, Billedsamlingen: <https://marcus.app.uib.no>
- SEFRAK
- Bygdebøker, byleksikon
- Historiske kart
- Byantikvarens Kulturminnegrunnlag
- Digitale ressurser, Bergen byleksikon,
- Billedsamlingen UIB, skråfoto, historiske flyfoto,
- Byarkivet, Statsarkivet
- Borg og By – På oppdagingsferd i det historiske Bergen med Robert Kloster, 1952.
- «Hagerupsgården ex Stiftsgården» Artikkel (ukjent)
- Kommunedelplan for kulturminner 2010-2015. Stavanger kommune 2011.

8 Vedlegg

- Utvendige fargeprøve-analyse, foretatt i 2015.

Fargeprøver på Stiftergården

(Hagerupsgården) Råstuplassen 6

Pillaster og tak gesims :

Pillaster.

Pillaster.

Pillaster.

Takgesims. (bilde tatt fra baksiden av malingsflak)

1: Rød – mørk oxidrød

2: Gul – gul oker

3: Grå beige (ca.S3502R)

3: Svart

4: Grønn - grågrønn/grønn jord/ mørk grønn umbra

5: Lysere litt skarp grønn (ca.S4020G30Y)

6: Grønnbrun (ca.S6010G50Y)

7: Grågrønn (ca.S5010G30Y)

8: Lysere grågrønn (ca.S4010G50Y)

Ikke umulig att jeg har misset noen lag, det var vanskelig å skille for det var så porøst.

Vinduer

1: Brun lasur- grunning?

2: Mørk brun/svart- kimrøk/kasselbrun

3: Mørk grønn – ca.7020G

4-10: div grønn-toner som går mot det lysere

11: Lys grå – ca. S2000N

12: Lys grønn – ca. S4010G50Y

Fassade

- 1: Lys grågrønn (i våt tilstand) Ser mer ut som gråbeige (i tørr tilstand) ca.S2502R, S2002R, S2002R50B
- 2: Litt mørkere utgave av nr1
- 3: Lys gul/extra lys oker
- 4: Lys grønn
- 5: Litt mørkere grønn, type oliven
- 6: Gråblå
- 7: Mørk grønn, type grønn umbra
- 8: Rosa ca. S1515R
- 9: Vit. Flere lag vit kalk og til slutt ser det ut som Heidi slemming i to-tre omganger.

Den rosa fargen kan ha vært noe mørkere, ettersom de plasser jeg fant den lå den under den vite. Dette kan ha påvirket hvordan kuløren framstår.

Hoveddør

1: Mørk mellombrun beis/maling. Kan være en grunning eller en type av treimitasjon.

2: Svart/Kimrøk

3: Mørk brungrønn(umbra)

4: Lysere brungrønn

5: Lys grågrønn

6-10 Her varierer det mellom ulike skarpe og duse varianter av grønn.

BERGEN KOMMUNE

